

II. ÜNİTE:
BİLİM VE YÖNTEM
FARKLILAŞMALARI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KALAYCI

Ünitede Ele Alınan Konular

- Temel Kavramlar
- Olgucu Bilim Anlayışı
- Tarihselci Bilim Anlayışı
- Tarihselci Bilim Anlayışının Biçimsel Formları
- Nicel Yöntem
- Nitel Yöntem
- Nicel ve Nitel Yöntemlerin Uzlaştırılma Çabaları

Ünite Hakkında

Bu ünite de bilim ve yöntem konusunda ortaya çıkan farklı yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede öncelikle paradigma, teori, hipotez, gibi bazı kavramlar üzerinde durulmuş, bilimin insana biçtiği rol üzerinden beslenen farklı bilim anlayışları ele alınmıştır. Olgucu zihniyetin yön verdiği bilim anlayışında insanın, tabiatın bir parçası kılınarak inceleme konusu yapıldığı, bu yüzden insanlar arası farklılıkları değil, bilakis ortak olan hususları tespit etmeyi hedefleyen bir yaklaşım biçiminin belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Buna karşın tarihselci zihniyet yapısında ise insanın doğanın bir parçası olması üzerinden deneysel bir incelemeye hapsedilemeyecek kadar girift ve kurucu bir unsur olduğu, bu yüzden de bizzat insanı öne çıkaran ve ona daha fazla etkinlik sunan bir yaklaşım biçiminin belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Bu kapsamda olmak üzere iki zihniyetin genel özellikleri sunulmuş, ayrıldıkları hususlar sıralanmıştır.

Bilim konusundaki zihniyet farklılaşması, bilimsel yöntemle dair kabulleri de doğrudan belirlemektedir. Örneğin olgucu zihniyet yapısının bilimsel yöntem konusunda nicel bir kabule sahip olduğu, buna karşın tarihselci zihniyet yapısının ise nitel yöntemi esas aldığı söylenebilir. Bu ünite çerçevesinde yöntem konusundaki nicel-nitel farklılaşması irdelenmiş, farkları ortaya konmuş ve ikisinin uzlaştırılabilir olup olmadığı tartışılmıştır.

Öğrenme Hedefleri

Bu üniteyi tamamladığınızda,

- Bilimle ilişkili kavramları (paradigma, teori, hipotez) tanımlayabileceksiniz.
- Bilimsel anlayışın tek bir kabul üzerinden şekillenmediğini fark edebileceksiniz.
- Olgucu zihniyet yapısının temel özelliklerini anlayabileceksiniz.
- Tarihselci zihniyet yapısının temel özelliklerini anlayabileceksiniz.
- Olgucu – tarihselci zihniyetlerin ayrıştıkları veya birleştikleri hususları bilebileceksiniz.
- Bilimsel yöntemin, bilime dair zihniyet içerikli kabullerle ilişkili olduğunu fark edebileceksiniz.
- Nicel ve Nitel yöntemlerin ne anlama geldiklerini, bilime konu olan hususlara nasıl yaklaştıkları ve kabullerinin nelerden ibaret olduğunu anlayabileceksiniz.

ÜNİTEYİ ÇALIŞIRKEN

Bu üniteyi çalışırken,

- Öncelikle kitabın bütününe göz önüne alarak, üniteyi anlayarak okumaya çalışınız.
- Ünite başında belirlenen amaçlara ulaşip ulaşmadığınızı sürekli düşününüz. Eğer bazı amaçların gerçekleşmediğini düşünüyorsanız, ilgili konuları tekrar okuyunuz.
- İnternet ortamından konu ile ilgili farklı bilgilere ulaşmayı deneyiniz. Ünite de işlenen konular hakkında daha geniş bilgi edinmeye çalışınız.
- Web sitesindeki ünite ile ilgili video dersi izlemeyi ihmal etmeyiniz.
- Web sitesinde kısa bir değerlendirme sınavı bulunmaktadır. Bu sınava katılıp, başarısız olduğunuz sorunun ilgili olduğu konuları ders kitabından tekrar okuyunuz.
- Dersin web sitesinde, her ünite ile ilgili zengin bir kaynak listesi sunulmaktadır. Bu listeden ulaşabildiğiniz kaynakları inceleyiniz.

BİLİM VE YÖNTEM FARKLILAŞMALARI

TEMEL KAVRAMLAR

Paradigma (Zihniyet): Genel olarak ideal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı; yargılama ölçütü sağlayan her türlü ideal tip veya model olarak tanımlanabilmektedir. Özeldir ise paradigma, bilimsel bir faaliyette bilim adamının dünyaya bakışını belirleyen, ona kendisi dışındaki gerçekliği açıklama imkanı veren model, kavramsal çerçeve veya ideal bir teori olarak tanımlanmaktadır. Paradigma, yönlendirdiği bilim dalında, araştırmancının kurallarını ve standartlarını ortaya koyan, bu alanda çalışan bilim adamlarının problem çözme çabalarını koordine eden ve yöneten teorik çerçevedir. (Cevizci, 2005: 1319)

Teori (Kuram): Bilimsel bir bilgi sistemi içinde konunun bir bölümüne veya tamamına dair sistematik bir görüş geliştiren soyut, genel ve açıklayıcı ilkeye teori denilmektedir. Teori, olgular dünyasını sistematik bir biçimde anlama imkanı veren kavramları düzenleyen birbirlerine bağlı tanımlar ve ilişkiler öbeğinden meydana gelir. (Cevizci, 2005: 1611)

Hipotez (Varsayım): Bir ilke, kabul, tahmin ve yol gösterici düşünce anlamına gelen hipotez, gözlemlenen olgularla ve olgular arasındaki ilişkilerle ilgili açıklama taslağı veya belirli olgulara ilişkin geçici bir açıklama işlevi gören önerme ya da kabulü ifade etmektedir. (Cevizci, 2005: 843)

BİLİM-ZİHNİYET İLİŞKİSİ

Antik Yunan felsefesiyle birlikte başlayan batı düşünce geleneğinde, bilim tanımı konusunda pek çok görüş ileri sürülmüştür. İçerisinde barındırdıkları farklılıklara rağmen, bütün tanımların “Olguculuk” ve “Tarihselcilik” şeklinde ifade edilen iki farklı zihniyetin ürünü olduklarını söylemek mümkündür. Zihniyet diyoruz çünkü, daha sonra ortaya çıkan doğa bilimleri/tabiat bilimleri-

insan bilimleri/sosyal bilimler/kültür bilimleri gibi bütün tanımsal kavramlar bu iki zihniyetin meydana getirdiği türden şeylerdir. Olguculuk, tarihselliğe kıyasla daha eski bir geçmişe ve geleneğe sahiptir ve modern “bilim” kavramının belirlenmesinde son derece etkili olmuştur. Olguculuğun bilginin kaynağını duyu verilerinde bulan temel bilgi görüşü ve bu görüşe bağlı olarak deney, gözlem ve araştırmaya dayalı bilim anlayışı, özellikle doğa bilimlerinin gelişmesiyle birlikte günümüzde çok geniş bir yaygınlık kazanmış ve hatta yaygınlığın ötesinde bir kabul görmüştür. Bilgi ve bilim kavramlarına salt bilgi-kuramsal açıdan yaklaşmakla yetinmeyip, bilgi ve bilimin aynı zamanda ve hatta öncelikle tinsel-tarihsel-kültürel boyutlu bir anlama ve tavır almanın da hem ürünü hem de konusu olduğunu savunan tarihselcilik ise geçen yüzyılın ortalarına kadar Alman İdealizminin spekülatif kalıplarından çokça etkilenmiş ve ancak yine geçen yüzyılın son çeyreği ile bu yüzyılın ilk on yılları içerisinde özgün bir bilgi ve bilim tutumuna dönüşebilmiştir. (Özlem, 2000: 14)

OLGUCU ZİHNIYET VE BİLİM

Olguculuk, bilgi-kuramsal temellerini Locke, Berkeley, Hume ve İngiliz empirizminde bulurken, toplumsal temellerini de Fransız Ansiklopedistleri, Saint-Simon ve Comte ile atar. Kuşkusuz ki, olguculuk hem bilgi-kuramsal hem de toplumsal yanlarıyla ilk kez Bacon’da ortaya çıkmıştır. Öyle ki, olguculuk Bacon’un programına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır: “Sensualist-empirist bir bilgi ve bilim tutumundan hareketle doğaya egemen olmak ve topluma çekidüzen vermek”. Böylece doğa biliminin deneye, gözleme dayalı yapısı ve yöntemine bakılarak bilim ile doğa bilimi kavramları özdeş kılınır. (Özlem, 2000: 17) Öyle ki bu yaklaşımda antik Yunan’dan beri kullanılmakta olan “doğa bilim”i kavramı nedensellik yasasına dayanması, matematiksel kesinliği ve değerlendirme yapmayan genelleştirici yöntemiyle diğer tüm bilim anlayışlarından daha gerçekçi ve merkezi bir konumda yer alır. (Akarsu, 1987: 57)

Olgucu yaklaşımın konusu isminden anlaşılacağı üzere doğadır. İnsan da doğa biliminin konusu olabilir. Buna göre insan, insan olmağı üzerinden değil, doğanın ve tabiatın bir parçası olmağı üzerinden bilimin inceleme konusu olabilir. Dolayısıyla insan söz konusu olduğunda bireysel düzeydeki farklılaşmalar, herkesin kendi şahsına münhasır özgül nitelikleri değil, bilakis bütün insanlarda ortak olan ve sonucu itibariyle herkesi ilgilendiren nitelikler doğa biliminin ilgi alanına girmektedir.

Olgucu zihniyet, tabiat bilimlerinin her bilimsel faaliyet için model oluşturduğunu savunmaktadır. Buna göre bilim iddiasında bulunan her disiplin doğa bilimlerinin yöntemlerini benimsemek durumundadır. Bundan dolayı bireylere özgü farklılıkları dikkate almaksızın, her şeyi birer nesne olarak görme eğilimindedir. Örneğin usta bir ressamın, tablosuyla bir amatörün karalamaları arasında bu zihniyete göre herhangi bir fark söz konusu değildir. Dolayısıyla olgucu zihniyetin Netice beşeri bir faaliyetin ürünü olan şeyleri sırf maddi veya teknik birer nesne olarak görür. Doğa bilimlerini her şeyin merkezine yerleştirdiği için, beşeri bilimlerin doğa bilimlerinin genel mantığı ile uyuşmayan yönlerini bir eksiklik ve noksanlık olarak değerlendirir. Bundan dolayı da ilimleri üstün ilimler veya aşağı ilimler olarak değer merkezli bir ayrıma tabi tutar. Örneğin tarih, felsefe, sanat gibi alanları bilimsellik dışında değerlendirir. Bilimsellik niteliği taşımadığı gerekçesiyle de her türlü metafiziğin karşısında durur. (Freund, 1991: 60)

Olgucu zihniyetin yapısal olarak şu özellikleri bünyesinde barındırdığını görmekteyiz: (Yıldırım & Şimşek, 1999: 3-4)

- 1) Gerçeklik basittir. Evren etkileşimsiz, kendi içinde tekdüze, farklı ve kendisine özgü sistemlerin bir toplamıdır. Bir şey, parçalarının toplamıdır.
- 2) Hiyerarşi düzenin ilkesidir. Sistemler en basitten en karmaşığa kadar hiyerarşik bir sırada sınıflandırılabilirler.
- 3) Evren mekaniktir. Evren saat gibi çalışan mekanik bir obje ya da bir makinedir. Enerjisi bitinceye kadar belli bir düzende devinimini sürdürür.
- 4) Gelecek ve yön bellidir. Eğer evren saat ya da makine gibi çalışan bir olgu ise, evrenin geleceği, en kesin biçimiyle önceden kestirilebilir.
- 5) Nedensellik ilişkisi. Newtoncu evrende parçalar arasında nedensellik ilişkisini biliyorsak, bu ilişkinin sonuçlarını da açıklamak mümkündür.
- 6) Değişim niceliksel ve birikim şeklindedir. Sistemler birikim yoluyla gelişirler, yani değişim sisteme bir yeni parça ya da boyut ekler.
- 7) Nesnellik zorunludur. Bilme akıl yoluyla anlama ile olasıdır. Ve bu süreçte gözlemci ve gözlenen kesin sınırlarla birbirinden ayrılmışlardır.

Olgucu zihniyetin; tabiat bilimleri, doğa bilimleri, pozitivism, ampirizm, deneycilik, evrenselcilik, tekçilik gibi farklı kavramlarla da ifade edildiği belirtilemelidir.

Olguculuğun oldukça geniş bir nüfuz sahasının olmasının temelinde başlangıçtan beri kesin bir metodun kuruluşu ile belirlenmiş olmaları gerçeği yatmaktadır. Doğa bilimi metodu, doğa biliminin varlığını mümkün kılmış ve güvenliğini sağlamıştır. Kendi metodu ile yaratılan doğa biliminin XVII. yüzyılın başından beri Kepler'in, Galilei'nin ve Newton'un başarıları içinde gelişen sürekli bir geleneği vardır. Bu bilimin prensipleri başlangıcından beri hiç değişmeyip hep aynı kalmış, tabiata hakim olma isteği bu ilmi zaferden zafere götüren ana güdü olmuştur. (Birand, 1998: 6) Özellikle teknoloji sahasındaki akıl almaz gelişmeler, doğa biliminin kapsam ve içeriğini daha da genişletmiş ve doğa örgüsü içerisinde olmayan birçok sahaya bu biliminin metotlarıyla yaklaşımak istenmiştir. Örneğin Comte, doğa bilimlerinin metot ve ilkelerini toplum olaylarının irdelenmesinde kullanmayı denedi. Kendisi bir olgucu olan Comte, konusu toplum olan evrenselci bir bilime doğa bilimlerini model almakta öylesine ileriye gitmiştir ki tesis ettiği sosyolojiye aynı zamanda "fizik sosyal" adını da vermişti. (Özlem, 1998: 58) Aslında Comte'un yapmak istediği, Batıyı, Fransız Devriminden sonra gündeme gelen entelektüel anarşi yüzünden zorunlu bir yönetme biçimi haline gelen sistematik yolsuzluktan kurtarmaktır. Ona göre sosyal fizik, sosyal sorunların çözümünü uygun eğitimi almış sınırlı sayıda seçkin zekaya devrederek düzen ve ilerlemenin bağdaştırılmasını sağlayacaktı. Bilginin bu yeni yapısı içinde filozoflar, ünlü bir formüle göre genelleme uzmanı olacaklardı. Bunun anlamı filozofların gökyüzü mekaniğinin mantığını sosyal dünyaya uygulayacaklarıydı. Pozitif bilimin teoloji, metafizik ve gerçekliği açıklama iddiasındaki benzeri bütün yöntemlerden tümüyle arınması amaçlanıyordu. Eğer pozitif olacaklarsa her bilgi dalında araştırmalarımız ilk nedenleri yada nihai amaçları bilmeyi bir yana bırakarak gerçek olguları incelemekle yetinmelidir. (Gülbenkian Komisyonu, 2000: 20) Bu durumun sosyal bilimler açısından anlamı, insan düşüncesini belirli tarihsel ve kültürel unsurların belirsizliğinden temizleyerek hakikate yani ortak bir insan doğasına ulaşmaktır. Sosyal bilimlerde hakikate insanları tarihsel ve kültürel varlıklar olarak incelemek yoluyla değil belirli bir zaman ve mekana ait çarpıtma ve önyargılardan arınmış tarih üstü bir insan doğası anlayışı formüle edilerek varılabilecekti. Sosyal bilimlerin, metodolojisini oluştururken de bu anlayışın tesiri büyük oldu. Eğer doğa

bilimlerinin yöntemlerine tam anlamıyla bağlı kalınırsa o zaman bu bilimlerin harikulade başarıları sosyal bilimlerde de tekrarlanabilecekti. (Hekman, 1999: 16)

Comte'un doğa bilimlerini örnek alan bir toplumbilim yaratma isteği farklı tepkiler uyandırmıştır. O andan başlayarak bir bölük toplumbilimci doğa bilimlerini örnek alan bir toplumbilim üzerinde ısrar ederek olgucu tutumu kendilerine rehber kılmışlarsa da, bir başka toplumbilimciler (ama öncelikle filozoflar) toplumsal gerçeklik alanının doğa-bilimsel yöntemlerle ele alınmasının sakıncalar doğuracağını belirterek, bu gerçeklik alanının doğa-bilimsel yöntemlerden farklı yöntemlerle ele alınması gereğini ileri sürmüşlerdir. Bunun sonucunda da Özellikle Almanya'da felsefi içerikli bir doğa bilimleri-toplum bilimleri tartışması başlamıştır. (Özlem, 2000: 14-15)

Tarihselci Zihniyet ve Bilim

Pozitivist bilim anlayışının tek bilim anlayışının karşısında, doğa bilimini kabul etmekle birlikte ikinci bir bilimden söz eden ve bunu temellendirmeye çalışan tarihselci bilim anlayışının köklerini felsefe tarihinde İbn Haldun'a, Batı düşüncesinde de Vico'ya kadar götürmek mümkündür. (Özlem, 2000: 52) Vico'ya kadar Batı düşüncesinde hem empirist, hem de rasyonalist filozofların tarih ve toplumla ilgili olayların incelenmesi uğraşına bir bilim hüviyeti vermedikleri gözlenmektedir. Vico, doğanın karşısına insanın yapıp etmelerinde ifadesini bulan bir tinsel dünya çıkarır. Ona göre doğa dışımızdadır. Ne kadar hakkında bilgi sahibi olsak da neticede bu, bizim kendi tinsel yaşamımız hakkındaki bilgilerimizden daha gerçek değildir. Vico, fiziksel doğanın gerçekliğin öbür yarısı olduğunu kabul eder. Ne var ki, ona göre doğaya karşı bu yoğun ilgi insanı neticede kendi anlam dünyasına yabancılaştırmış ve gerçekliğin tek boyutlu algılanmasına sebebiyet vermiştir. (Özlem, 2001: 268-268) Vico'dan sonra bu geleneğin en önde gelen temsilcilerinden biri hiç kuşkusuz Herder'dir. Herder, Vico'nun değerlendirmelerini farklı bir boyuta taşır. Ona göre tarihsel-toplumsal gerçeklik, insan özgürlüğünün parladığı bir alan, amaçlı ve iradi eylemler dünyasıdır ve bu nedenle bu dünyada doğabilimsel bir genellik aramak boşunadır. Tam tersine Herder için tarihe şekil veren en önemli şey, onun genelliği değil, bireyselliğidir. Tarihte doğabilimsel anlamda yasalar ve

kategoriler olmadığı gibi, ona süreklilik kazandırabilecek ideler de yoktur. (Özlem, 2001: 77) Herder, Vico'nun bahsettiği tinsel nesnelere açıklık getirir. Bu tinsel nesnelere doğal nesnelere olmadıklarından, birer nesneymişçesine ele alınamazlar. Çünkü onlar insan yapısı şeylerdir, insani ürünlerdir. Bu yüzden de algılanacak doğal objeler değil, anlaşılacak tinsel objelerdir. Tarihsel-toplumsal gerçekliğe yönelecek bir bilim de doğa biliminden farklı olarak objesine anlama gibi bir özel yöntemle eğilebilir. Herder, geçmiş hakkındaki bilginin yetersiz olduğu ve dolayısıyla anlama olanağımızın kısıtlı olduğu şeylerin bulunduğu gerçeğini kabul eder. Ve geçmiş hakkındaki değerlendirmelerimizin aslında bugünden kalkarak onu yeniden kurmak olduğu, dolayısıyla da tarihsel-toplumsal gerçekliğe yönelen bir bilimin, anlama gibi özel bir yöntemle çalışan betimleyici-yorumlayıcı bir olacağı kanaatindedir. (Özlem, 2000: 71)

Herder, tarihselci bilim anlayışını oldukça etkilemiştir. Ama tarihselci bilim anlayışını gerçek anlamda dönüştüren hiç kuşkusuz Dilthey olmuştur. Dilthey, pozitivist yöntemin bilim kavramının içeriğini, bilme olayını doğabilimsel bir uğraşından çıkarılmış kavramlara göre belirleyen bir anlayışa göre saptadığını ve neyin bilim olabileceğine buradan hareketle cevap verdiklerini söylemektedir. Oysa ona göre bilimin yöneldiği olgular topluluğu, doğal olgular ve tinsel olgular olmak üzere ikiye ayrılır. Kuşkusuz o böyle bir ayrımı yaparken aynı zamanda metodolojik bir farklılığın da farkındaydı. Ona göre sözcük anlamıyla bilimden kendilerinden hareketle kavramların oluşturulduğu ilkeler topluluğu anlaşılır ki bu kavramların gerçekten de bu ilkelere göre tamamen belirlenmiş haldedirler. Bu ilkeler tüm düşünsel ilişkiler bağlamı için sabit ve genel geçerlidirler. Ve parçaları bütüne bağlamaya aracılık ederler. Çünkü gerçekliğe ilişkin bir şey, ya bu parçaların birbirine bağlanması yoluyla bir bütünlük içerisinde düşünülür yada insani etkinliklerin bir alanı bu ilkelere düzenlenir. İşte bu noktada bilim teriminden bir tinsel olgular topluluğu anlaşılması gerekir. Bilimin de imkanını sağlayan bu tinsel olgular, insanlık içerisinde tarihsel olarak gelişmiş olan şeylerdir ve insan, tarih ve toplum bilimlerinin konusu olan tinsel dünya her şeyden önce üzerinde hakimiyet kurmak istediğimiz bir gerçeklik (doğa) değil, tam tersine kavramayı dilediğimiz bir gerçeklik halindedir. (Dilthey, 1999: 25-27) Doğa bilimi, doğal olguları inceler ve bu doğal olgular arasındaki ilişkileri azlık-çokluk açısından açıklar, bu olgular arasındaki değişmez ilişkileri saptamaya çalışır ve saptadığı bu ilişkilere yasa adını verir. Doğa bilimlerinin yöntemleri açıklayıcıdır.

Açıklama ise nedenselliği gerektirir. Nedensel ve nicel bir açıklama peşindeki doğa bilimleri için en uygun açıklama biçimi ise matematiksel açıklamadır. Dilthey'in doğa bilimlerini böyle konumlayışı aslında olgucu bir konumlamadır. Ama tin bilimleri söz konusu olduğunda konumlama değişir. Dilthey'e göre tin bilimleri ancak öznel olarak bir anlama konusu olabilen değerleri, normları, ideleri ve bunların anlamların, kısacası tinsel gerçekliği ele almak durumundadırlar. Tinsel gerçekliği oluşturan bu şeyler ise her şeyden önce yaşanırlar. Bunlar tarihsel birikim olarak insan yaşamını yönlendiren hatta biçimleyen şeylerdir. Bu yüzden de bunlar bir algılamamanın değil, yaşantılara dayalı bir anlamamanın konusu olabilirler. (Özlem, 2000: 37) Dilthey'e göre anlama, insanın kendi varlığının sübjektif sınırları içinden dışarı taşması, kendi hayat imkanlarını ve kendi varlığını aşarak, başkalarına ait ruh durumlarını içten yaşaması, insanlık dünyasının bilgisini yaşayarak kavramasıdır. Burada insanın kendi benini bir başka bene aktarması yahut da kendi beni içinde bir başka benlik meydana getirmesi ve yaşaması söz konusudur. Kendi beninin bu çabası yani başka bir beni yaşayarak anlaması, alelade anlamadan ayrılır ve bir ardından yaşama olur. Ardından yaşayan bir benin ödevi de başkası ile ilgili bir hayat görüşüne düşünerek dalma ve onu kendi iç dünyasında yeni baştan meydana getirmedi. (Birand, 1998: 49) Dilthey'e göre Yeniçağın bilgi kuramında bilen özne her türlü psişik ve tarihsel kimliğinden yalıtılmış bir akıl varlığıdır. Oysa akıl sahibi varlık olma insanın total kimliğinin belli bir yanındır ve bu yan bu total kimlikten hiçbir şey ithal etmeden kendi başına salt olarak duran bir şey olarak asla düşünülemez. İnsanın total kimliği ise tarihsel olarak oluşur. (Özlem, 2000: 75)

Dilthey, anlama metodunu anlayıcı bir psikolojiye dayandırarak temellendirmek istemiştir. Tin bilimlerinin konusunu meydana getiren olgular, kaynaklarını insan ruhunda bulan, insanın iç hayatından çıkan olgulardır. Bundan dolayı, tin bilimlerinin de insan ruhunu konu alan bir ilme, yani psikolojiye dayanmaları gerekir. Ancak Dilthey'e göre bu psikoloji, doğa bilimi metoduna göre kurulmuş olan gelenekçi psikoloji olamaz. Gelenekçi psikoloji doğa bilimine uygulanan hipotezleri tin bilimleri alanına da aktarmış ve ruh dünyasının yapısını tıpkı doğa bilimlerinin fiziki dünyayı açıkladıkları gibi açıklamayı denemiştir. Tin bilimlerine destek olacağı düşünülen bu psikoloji kavramı, anlayıcı ve tipleştiricidir. Bu psikolojinin hedefi ruh hayatını bütün gerçekliği içinde birlikli bir doku, birlikli bir ana yapı olarak kavramaktır. (Birand, 1998: 19)

Tarihselci duruşun Dilthey'den sonra en önemli isimlerinden olan Rickert, doğa bilimi-tin bilimi ayırımını Dilthey'in yaptığı gibi konu ve yöntem açısından yapmaz. Ona göre salt doğa bilimlerine ya da salt tin bilimlerine özgü konu ve yöntemler yoktur. Doğa bilimleri de tin bilimleri de birbirlerinin yöntemlerine pekala başvurabilirler. Bu sebeple Rickert, bilimleri konusu ve yöntemlerine göre değil, bilgisel hedeflerine göre ayırmak gerektiğini vurgular. Bilgisel hedefler bakımından doğa bilimleri, konuları olan doğa hakkında genel yasalar bulma peşindedirler. Bu bakımdan doğa bilimleri, bilgisel hedeflerine varmak için genelleştirici bir bakış tarzı edinirler ve genel kavramlarla çalışırlar. Oysa tinsel gerçeklik alanında her ne kadar genelleştirici bakış tarzlarıyla da pekala iş görülebilirse de bu alanda esas hedef konuyu kendi tarihsel bireyselliği içinde ele almaktır. Çünkü tinsel alanda tarih tekrar yoktur. Bu alanda belirli zaman dilimleri içinde ortaya çıkan birbirine benzemez, kendine özgü oluşlar vardır. Bu yüzden örneğin tarih bilimi bir defalık oluşun bilimi olagelmıştır. Tarihsel-tinsel oluş bu yüzden doğa bilimlerinin genelleştirici bakış tarzı yanında ama öncelikle bireyselleştirici bir bakış tarzını gerektirir. Ama doğa bilimleri de kendi konuları ile ilgili olarak bireyselleştirici bir bakış tarzına pekala başvurabilirler. Yani bilimleri konu ve yöntemlerine göre ayırmak yanlıştır. Doğa ve tin kavramları Rickert'te birbirinden bağımsız anlamı olan kavramlar olmaktan çıkarlar. (Özlem, 2000: 40)

Netice itibariyle tarihselci zihniyetin genel karakteristiğini şu şekilde özetlemek ve sıralamak mümkündür: (Yıldırım & Şimşek, 1999: 7-8)

- 1) Gerçeklik karmaşıktır. Değişkenlik, çeşitlilik ve karşılıklı etkileşim bütün sistem ve olguların doğal özelliğidir. Her sistem kendine özgü birtakım özellikler geliştirir.
- 2) Heterarşi düzendir. Sistemler, hiyerarşik ve piramitsel değil aksine önceden kestirilemez karşılıklı sınırlılık, etkileşim ve hareketlerle belirlenen heterarşik düzenlerdir.
- 3) Evren holografiktir. Evren, bileşenlerinin ayrıştırılıp, tekrar tersi bir süreçle yerlerine yerleştirildiği mekanik bir yapı olarak algılanamaz. Her şey birbiri ile ilintilidir. Her parça bütünün bilgisini taşır.
- 4) Gelecek ve yön belirsizdir. Olasılıklar bilinebilir ancak kesin sonuçlar kestirilemez. Geleceğin belirsizliği doğanın koşuludur.
- 5) İlişkiler doğrusal değildir ve karşılıklı nedensellik vardır. Bir sistemin parçaları arasındaki ilişkilerin yönü tam kestirilemezler.

- 6) Değişim morfojenetiktir. Düzen düzensizlikten doğabilir. Sistemler, nicel değişimlerden çok nitel değişimi yansıtacak şekilde çeşitlilik, açıklık, karmaşıklık, karşılıklı nedensellik ve belirsizlik gösterirler.
- 7) Gözlemci belirli bir perspektife sahip katılımcıdır. Gözlemci gözlenenden soyutlanmış ve uzak değildir. Nesnellik diye bir şey yoktur. Fakat perspektif vardır. perspektif belirli bir açı ve uzaklıktan bir görüş anlamına gelir.

Tarihselci Zihniyetin Biçimsel Formları

Tarihselci zihniyetin öne çıkarıldığı bağlamlarda kullanılan “sosyal bilim”, “tin bilimi”, “kültür bilim”, “insan bilimi” ya da “beşeri bilim” gibi bazı kavramlara da açıklık getirmek gerekmektedir. Bunlardan “Sosyal bilim” geçen yüzyıla ait bir terimdir. Bu terimi kullananlar da tarihi ve toplumu inceleme konusu yapacak olan bilimler için evrenselci bir modelden hareket etmişlerdir. Bir başka ifadeyle sosyal bilim terimi, evrenselci söylemin benimsediği bir terimdir. Tekilci söylemin bu konuda tekilci bir modelden hareket etmiş olduğu hemen anlaşılabilir. “Sosyal bilim” teriminin kullanılmasının tarihsel motifleri vardır. Fransız devrimi, Batı tarihinde pek çok şeyin başlatıcısı olmuştur. Başlatıcısı olduğu şeylerden birisi de, işte bu sosyal bilim teriminde yansısını bulan bir anlayıştır. Dolayısıyla yöneticiler, siyasetçiler, aydınlar “toplum” denen nesnenin kavranması, anlaşılması, bir düzene kavuşturulması, bu düzen temelinde yönetilmesi ve yönlendirilmesi gibi ihtiyaçlarla karşılaşmışlardır. “Sosyal bilim”i ortaya çıkışındaki bu tarihsel motifi göz ardı ederek kavramak mümkün değildir. Sosyal bilimlerde odaktaki bilim olarak kabul edilen sosyolojinin bir Fransız, Auguste Comte tarafından tesis edilmiş olması rastlantı değildir. Aynı Comte, bilindiği üzere pozitivistin de kurucusudur. Dolayısıyla tesis ettiği “sosyal bilim” de “pozitivist-evrenselci” bir söylemin ürünüdür. Bu “sosyal bilim”, klasik bilim anlayışının tüm özellikleri gözetilerek tesis edilmek istenmiştir. Bu demektir ki, sosyal bilimlerde tıpkı doğa bilimleri gibi şekillenmek durumundadır. (Özlem, 1998: 58) Evet farklı bir içerik çağırırsa da “sosyal bilim” tabirinin içeriği Comte tarafından ilk ortaya konulurken evrenselci bir bakış açısından hareketle konmuştu. Bu sebeptendir ki Dilthey, Comte’un bu kavramını kullanmaktan kaçındı ve bunun yerine “tin bilimi” tabirini kullanmayı tercih etti. “Tin bilimleri epistemolojisi” başlığı altında Dilthey ve

okulu tarafından tesis edilip günümüze kadar gelen ve halen devam eden bu anlayış, Almanya'da büyük bir sıçrama gerçekleştiren hermeneutik geleneği içinden gelişmişti. Bu anlayışta "tin" terimi, insani istek, arzu ve heyecanlarla, insan düşüncesi ve emeğiyle tarih içerisinde oluşturulmuş ve bir sosyal çevre olarak bir kez oluştuktan sonra içine doğduğu insanı da oluşturan her şeyi imleyen bir anlam genişliğiyle kullanılmaktadır. Ve en önemlisi, tin alanında her şeyin tekillik arz ettiği söylenmektedir. Bu tekilci epistemoloji, bu nedenle pozitivist-tümelci yaklaşımın kullandığı "sosyal bilim" adını kullanmamaktadır. Tarih ve toplum dünyasını konu alan bilimlere "tin bilimleri" adını vermektedir. Bu dünya evrenselci açıklamacılığın değil, tekilci anlama faaliyetinin konusu sayılmaktadır. Dilthey ve okulu, evrenselci-nomotetik bilim modeline göre çalışan sosyal bilimlerin evrenselcilikleri doğrultusunda sözde toplum ve tarih yasaları peşinde koşmaları nedeniyle bir toplumun, bir kültürün kendi özgüllüğüyle anlaşılmasını engelleyen bir ideolojik perde çektiklerini iddia etmektedirler. (Özlem, 1998: 58)

"Kültür bilimleri" terimi de aynı dönemde Almanya'da Yeni Kantçı filozofların başını çektikleri akım tarafından kullanılmıştır. Bu akım, "tin" terimine Dilthey'den önce Alman İdealizmi içerisinde yükletilmiş olan spekülative anlamların çağrışımlarından kaçınmak için bu terim yerine "kültür" terimini kullanmaktadır. Bu akım içinde özellikle Windelband'ın yapmış olduğu a) nomotetik bilimler, b) idiografik bilimler ayrımı önemlidir. Windelband ve daha sonra öğrencisi Rickert, nomotetik bilimlerin yasacı, evrenselci bir tutumla çalışabileceklerini, fakat tarihi ve toplumu konu alan bilimlerin çoğunlukla anlamacı ve tekilci bir anlayışla yapılanmaları gerektiğini vurgulamaktaydılar. Onlar tarihi ve toplumu konu alan bilimlere kültür bilimleri adını vermekte ve bunları idiografik bilimler saymaktaydılar. (Özlem, 1998: 58) "İnsan bilimi" veya "beşeri bilim" tabirleri de "tin" veya "kültür bilimi" tabirleri yerine kullanılan kavramlardır. Dolayısıyla içerik noktasında aralarında bir fark yoktur. Sosyal bilimlerle tin-kültür-insan bilimleri arasındaki fark da yönedikleri nesnelere değil, metotlarda yatmaktadır. Sosyal bilimler, insanın grup yaşamının bütün yönleriyle ilgilenen insan bilgisini hedefler. Tin-kültür-insan bilimleri için de belki aynı şeyleri söylemek mümkündür. Ne var ki sosyal bilimler daha çok insan davranışının genel özelliklerini sınırlayan temel kültür elementleri ile ilgilenir. İnsan bilimleri ise insan kültürünün belli birtakım özel tezahürleriyle ilgilenir. (Hunt, 1961: 20-21) Görüleceği üzere sosyal bilimler insana ve topluma yönelirken, genel ve değişmez yasalar

peşinde olmaktadır. Oysa diğerleri insan ve toplumu tarihten arındırılmamış bir şekilde ele alıp, insan yaşamının özel bütün yönlerini kendilerine konu edinirler. Bütün bunlar bu kavramların tarihi gelişim süreçleriyle ilgili söylenebilecek olanlardır. Ancak yine de belirtmekte fayda var ki, sosyal bilim tabiri özellikle son dönemlerde önceki eski katılığını yitirmiş ve sosyal bilimlerle diğerleri birbirlerinin de yerine kullanılır olmuşlardır. Temel ayırım (sosyal bilimler de dahil olmak üzere) bunlarla doğa bilimleri arasında devam etmiştir. Yine belirtmekte fayda var ki doğa bilimleri ile diğerleri arasındaki keskin ayırımların, sonraki dönemlerde daha yumuşadığı gözlemlenmektedir. Doğa bilimlerinde Newtoncu varsayımlar konusunda uzun zamandan beri fokurdayan, en azından 19. yy. sonunda yaşamış Poincare'ye kadar götürülebilecek olan hoşnutsuzluklar sonunda patladı. Doğa bilimlerinde ve matematikte meydana gelen bu gelişmeler sosyal bilimler için iki açıdan önemliydi. İlk olarak 1945 sonrası dönemde sosyal bilimlerde daha da egemen hale gelen nomotetik epistemoloji modeli tam da Newtoncu kavramların bilgeliğini sosyal bilimlere taşıma derdinde olan bir modeldi. Bu modeli sosyal bilimlere uygulamak isteyenlerin bastığı toprak ayaklarının altından kaymaktaydı. İkinci olarak doğa bilimlerindeki gelişmeler doğrusal olmayan gelişmelerin doğrusal gelişmeye karmaşıklığın basitliğe üstünlüğünü ölçeni ölçülenden ayırmanın olanaksızlığını ve bazı matematikçilere göre kalitatif yorumların doğruluğu daha sınırlı görünen kantitatif ölçümlerden daha üstün olduğunu ortaya koymaktaydı. En önemlisi de bu bilim adamlarının zaman okunu vurgulamalarıydı. Kısacası doğa bilimleri, yumuşak bulunup hor görülen sosyal bilimlere benzemeye başlamışlardı. Bu yalnız sosyal bilimlerin kendi aralarındaki kavgalarda güç dengesini değiştirmekle kalmadı, üst alanlar olarak doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki güçlü ayırımı da sarstı. Ancak doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki çelişkinin azalması bu kez eskiden insanlığı makine gibi gören anlayışın yerine doğayı etkin ve yaratıcı olarak gören anlayışı koydu. (Gülbenkian Komisyonu, 2000: 60)

Descartes'in klasik bilim anlayışı, dünyayı determinist ve doğa yasaları denilen bütünüyle nedensel yasalarla açıklanabilen bir otomata benzetmekteydi. Bugün ise birçok doğa bilimci dünyanın bundan çok farklı biçimde betimlenmesi gerektiğini savunuyor. Dünyanın çok daha istikrarsız, çok daha karmaşık, dalgalanmaların büyük rol oynadığı ve kilit sorularından birisi bu karmaşıklığın nereden kaynaklandığını açıklamak olan bir yer olduğunu düşünüyor. Çoğu doğa bilimci artık makroskopik olanın, ilkece daha

basit bir makroskopik dünyadan çıkarsana bileceğine inanmıyor. Pek çoğu karmaşık sistemlerin kendi kendilerini örgütlediklerine, dolayısıyla doğanın artık edilgen olarak düşünülmesinin mümkün olmadığına inanıyor. Artık Newton fiziğinin yanlış olduğunu düşündüklerinden değil, fakat Newtoncu bilimin incelediği istikrarlı, hareket yasalarına tabi zamanda geri dönüşlü sistemlerin, gerçeğin ancak sınırlı bir bölümünü oluşturduğuna inandıklarından. Örneğin Newtoncu bilim gezegenlerin nasıl hareket ettiğini gösterebiliyor, ama gezegen sisteminin nasıl oluştuğunu açıklayamıyor. (Gülbenkian Komisyonu, 2000: 61)

OLGUCU VE TARİHSELCI YÖNTEM FARKLILAŞMASI

Aslında bilimsel yöntem hakkında yapılabilecek bütün değerlendirmeler, bilim tanımlarıyla çok yakından ilgilidir. Yaygın bir şekilde savunulan ve olgucu zihniyetin bilim ve bilimsel bilgi anlayışını temsil eden klasik görüşe göre bilimsel bilgi doğrulanmış bilgidir. Bilimsel teori, bir kısım titiz yöntemlerle gözlem ve deneyle elde edilen deney olgularından çıkarılırlar. Bilim görebildiğimiz, işitebildiğimiz, dokunabildiğimiz şeyler üzerine bina edilir. Bilimde şahsi fikirlerin veya tercihlerin ve spekülatif tasavvurların yeri yoktur. Bilim nesnelidir. Bilimsel bilgi, nesnel olarak doğrulandığı için güvenilir bilgidir. (Chalmers, 1990: 33) Kısacası Aydınlanma, insan aklının bütün uluslarda ve bütün devirlerde aynı olduğuna inanmıştı. Bundan dolayı da bütün insanlığın manevi yapısının bir ve aynı olduğunu kabul ediyordu. Bilgiyi meydana getiren kuvvetler yani insan aklı ve insanlığın manevi yapısı bütün insanlarda her vakit ve her yerde aynı olunca ilmin de genel bir geçerliğe sahip olması gerekirdi. Nitekim Aydınlanma, akıl tarafından ortaya konulan kuralların dünyanın her yerinde ve her vakit genel bir geçerliği olduğunu kabul etti. (Birand, 1998: 25)

Bu olgucu yöntem, bilim kavramının içeriğini, bilme olayını doğa bilimsel bir uğraşından çıkarılmış kavramlara göre belirleyen bir anlayışa göre saptamış ve buradan yola çıkarak hangi entelektüel çabaların bilim adına ve rütbesine layık olacağına karar vermiştir. Bu yüzden de bazı olgucu bilim adamları, bilme ediminin iradi bir edim olduğu anlayışından hareket eden ve büyük ustaların uğraşı verdikleri bir alan olarak tarih yazımcılığını bir kısa görüşlülük ve yüzeysellikle bilim sınıfından atarlarken, başka bazı pozitivistler temellerinde

bir iradi eylemi barındıran bilimler olduğunu kabul etmekle birlikte bu bilimlerin asla doğa bilimleri gibi gerçeklik hakkında yargılar veremeyeceğine karar vererek bunların da gerçeklik (doğa) bilgisine göre kurulmalarının zorunlu olduğuna inanmışlardır. (Dilthey, 1999: 27)

Buna karşın tarihselci yaklaşımın temel fikri şudur: Netice itibarıyla tabiat bilimleri ve beşeri bilimler, ne neticelerinin bilimsel gerçekliği ne de konuları bakımından farklıdırlar. Çünkü aynı gerçeklik disiplinlerin beriki veya öteki kategorisinin konusu olabilir. Fakat metotlara gelince ancak bu noktada birbirlerinden ayrılabilirler. (Freund, 1991: 75) Dilthey, bu ayrımı gerçekleştirenlerin öncüsü olarak dikkat çekmektedir. Gerek Dilthey ve gerek onun takipçileri sosyal bilimlerle ilgili olan olguların, sorunların ve kıymet hükümlerinin bağlılığında bu ilimlere öz olan ve onları tabiat ilimlerinden ayıran bir karakteristiğin bulunduğunu belirtmek, bu ilimlerin tabiat ilimleri alanı içine sokulamayacağını ve tabiat ilmi metoduna bağlanamayacağını göstermek için çalışırlar. Hem Dilthey ve hem de Rickert'in üzerinde önemli durdukları nokta, historik ve sosyal gerçeklikle ilgilenen manevi ilmin, tabiat ilmi gibi açıklayıcı bir kanun olmadığıdır. Sosyal bilimler, anlayıcı bilimlerdir. Rickert, bu ayrımı umumileştirici ve ferdileştirici şeklinde yapar. (Birand, 1998: 7)

YÖNTEM FARKLILIKLARINI UZLAŞTIRMA ÇABALARI

Bu durumda sosyal bilimleri doğa bilimlerinden farklı olarak metodik bir yöntem olarak "anlama" üzerinde durur. Anlama bir ifadenin işaret ettiği zihinsel bir içeriğin kavranmasıdır. Bu nedendir ki, sosyal bilimlerin konusunun belirlenmesini sağlayan ilk bilgi edinme işlemidir. Bu disiplinlerde yaygın ve zorunludur. Onun olabildiğince yüksek düzeyde vardığı başarılı sonuç sosyal bilimlerin hedefidir. Anlamaya doğru yönelme böylece insanla ilgili disiplinleri nitelendirip onları bilimlerinden ayırt eder. (Rickmann, 1991: 42) Şüphesiz açıklama ve anlamayı her gün kullanıldığı alışılmış manası içinde değil, fakat teknik bir manada anlamak gerekir. Bu sebeptendir ki, her türlü karışıklıktan kurtulmak için, beriki veya öteki nazariyeciler, mesela Rothacker, *bereifen*'i *verstehen*'den ayırarak anlama mefhumu hususunda ek bir ayırım yapmanın faydasına inanmışlardır. *Begreifen* mefhumu hemen hemen latince *intelligere* terimiyle aynı şeyi ifade eder, yani münasebetleri anlamak manasına

gelir. Halbuki *Verstehen*, yaşananı nüfuz etme eylemi anlamındadır. (Freund, 1991: 75)

Jaspers'a göre, açıklamanın konusu hadiselerin sebeplerini belirlemektir. Ve bu haliyle o, doğa bilimlerine ya da, incelenen münasebetlerin mahiyetine göre, doğa bilimleri metodunu benimsedikleri zaman diğer disiplinlere uygun düşen bir işlemdir. Açıklama, tümevarımla müşahhas olguların müşahedesinden sürekli münasebetlerin veya umumi kanunların tesisine yükselen işlem olarak tanımlanabilir. Ona nitelik kazandıran şey öyleyse onun sebep araştırmasına doğru yönelmesi, ve hatta ulaştığı neticeleri doğrudan tahkik etme imkanındır. Bununla birlikte tesis, ettiği münasebetler, tahlil ettiği konuların dışında kalmaktadır. Bu münasebetler, onların mahiyeti üzerine istinat etmezler. Açıklamanın aksine anlama, hadiselerin orijinalliğine ve bölünmezliğine saygı göstererek iç ve derin münasebetlerin özüne nüfuz etmek suretiyle kavranmasıdır. Jaspers, anlamayı, toplum benliğinin diğerlerini tanıma biçimi veya ruhi içine dalış terimleriyle nitelemektedir. Açıklamada olduğu gibi gerçeği parçalamak yerine anlama gerçeğin yaşanan bütünlüğüne saygı gösterir. Anlamanın ulaştığı neticeler, genelde tecrübeyle doğrudan kontrol edilebilir nitelikte değildir. Fakat neticeler bize kendilerini apaçıklıkla kabul ettirmektedir. (Freund, 1991: 76)

Weber, anlayıcı açıklama veya açıklayıcı anlama işlemini tanımlamak için iki terimi bir çok yerde birleştirmiştir. Eğer, Weber bir anlayıcı sosyoloji geliştirmeye gayret gösterdiyse, bu kesinlikle açıklayıcı sosyolojinin rakibi olarak değil, fakat tamamlayıcısı sıfatıyladır. Weber, anlamayı şu şekilde tanımlamaktadır: "manayı ve hedeflenen manalı bütünü,

a) gerçekten tekil bir durumda (mesela tarihi bir incelemede),

b) ortalama olarak veya takriben (mesela, kitlelerin sosyolojik tetkikinde),

c) belli bir frekansla tezahür eden bir hadisenin saf tipini (ideal tip) ortaya çıkarmak için ilmen inşa ederek, yorumlama sayesinde kavramak." Bu tanım sadece açık değil, aynı zamanda tekniktir. (Freund, 1991: 79) Anlamalı verilerden hareket etmek, Weber'e tin bilimleri için karakteristik görünür. Çünkü bu hareket tarzı, bir tarihsel olgu hakkında, bu olguyu bir defalık oluşumu içinde ele almak yoluyla bir bilgi üretmeyi sağlar. Böyle bir bilgiye ulaşmak için, araştırma konusunun özgül insani karakterine uygun bir bilgi aracına gereksinimimiz vardır. İşte anlama yöntemine başvurmadan amaç, tarihsel dünyanın kendisini, hiç de nesnel topluluğu değil, insani yaşama bağımlı insani bir oluşum olarak göstermesindedir. (Özlem, 2001: 424) İki kavramı

birleştirmeye dönük çabalarına karşın, yine de anlama, onun için başka hayvanlarla ya da cansız doğayla değil insanla ilgilenen ahlak ve kültür bilimlerine ait, kendine özgü bir yaklaşım olma niteliğini korudu. İnsan kendi niyetlerini iç gözlemle anlayabilir ya da anlamaya çalışabilir; başka insanların davranışlarının ardındaki nedenleri de ifade edilen ya da yakıştırılabilecek niyetler açısından yorumlayabilirdi. (Weber, 1993: 57)

Aslında tekilci söylem, evrenselci söyleme bir tepki olarak doğmuştu. Bunun için de kendisini ondan farklı tutmanın yollarını arayacaktı. Tekilci söylemin anlamayı bilimsel yöntem olarak kabul etmiş olması demek onun açıklamadan büsbütün ayrıldığı anlamına gelmemelidir. Yapılan tepkisel vurgu, doğa bilimlerinin açıklama kavramına gösterdiği aşırı ilgiye karşı gerçekleşmişti. Çünkü daha sonraki dönemlerde bu tepkisel tavırlar bir tarafa itilecek ve her iki söylemin metot noktasında birbirine yaklaştığı görülecektir. Doğa bilimleri, açıklama yapabilmek için önce anlaması gerektiğini itiraf edecek, sosyal bilimler de anladığı şeyi sistematize edebilmek için açıklamaya ihtiyaç duyacaktır. Zira, açıklama, insanın tahminde bulunmak ve kontrol etmek istediğinde peşine düştüğü anlama türlerinden biridir. Açıklama, somutla çelişkili soyut, doğalla çelişkili keyfi, özgürleştiriciyle çelişkili baskı altına alıcı bir şey olarak anlama diye adlandırılan başka bir şeyle çelişkili değildir. (Arslan, 2002: 374) ,

NİCEL VE NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Bilimsel yöntemi nitel araştırma yöntemleri ve nicel araştırma yöntemleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Doğa bilimleri bunlardan nicel araştırma yöntemlerini kullanırken, nitel araştırma yöntemleri de beşeri bilimler tarafından kullanılmaktadır.

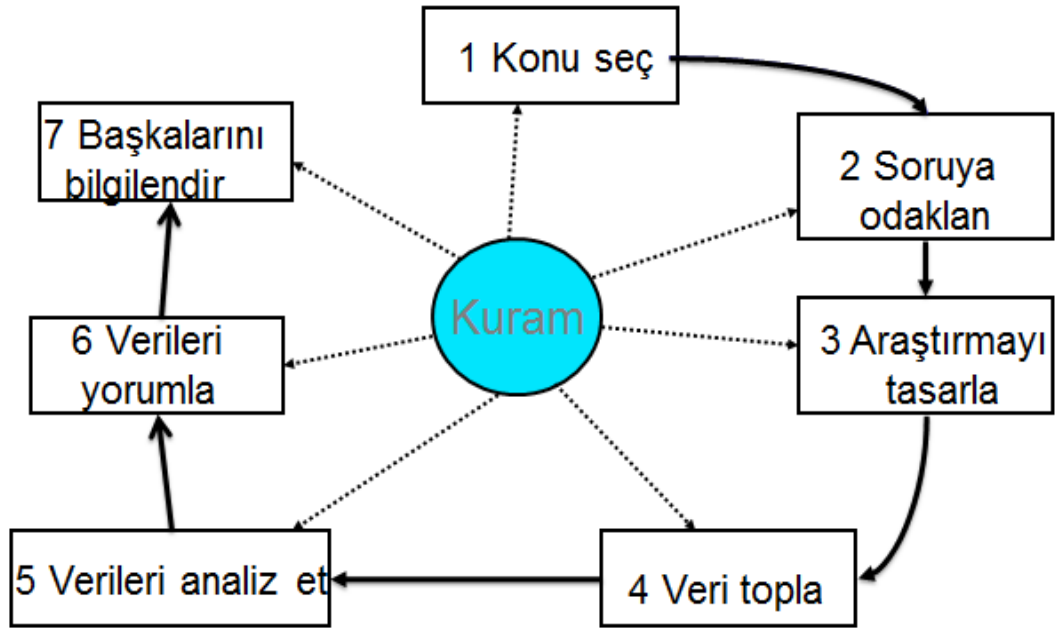
NİCEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Nicel Araştırma yöntemleri, ağırlıklı olarak olgucu bilim paradigmasından beslenir. Bu türden araştırmalarda veri merkezdedir. Öyle ki toplanan verilerin araştırmanın alanına uygun olarak toplanarak çözümlenmesi hedeflenir. Bu yöntemde toplanan veriler, matematiğe dayalı yöntemlerin kullanılmasıyla yapılan analizleri kapsamaktadır. Dolayısıyla sayısal veri ve veriye ulaşma önem arz etmektedir. Çünkü güvenilir ve geçerli araştırmalar, verinin kontrollü

elde edilmesi ile başlamaktadır. Nicel araştırmalarda araştırmanın yöntemine göre veri toplanır. Uygun veri toplama teknikleri ile toplanan veriler istatistiksel analizler ile değerlendirilir. Değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular yorumlanarak araştırma sorusuna yanıt aranmaktadır.

Nicel araştırmanın asıl amacı ileriye yönelik tahminde bulunmadır. Elde edilen veriler ile geleceğe yönelik tahminde bulunulur. Nicel araştırmalarda değişkenlerle uğraşan araştırmacı, araştırmaya konu olan sorun hakkında bir yargıya ulaşabilmek için sınırlı sayıda değişkenle uğraşmalıdır. Değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulması ile sorunun çözümlenerek genellemeye varılması gerekmektedir. Sosyal bilimlerde nicel araştırma metotları, değişkenler arasındaki ilişkiyi (korelasyon) incelemeyi kapsamaktadır.

Nicel araştırmaların başından sonuna kadar süreç şu şekilde ilerlemektedir:

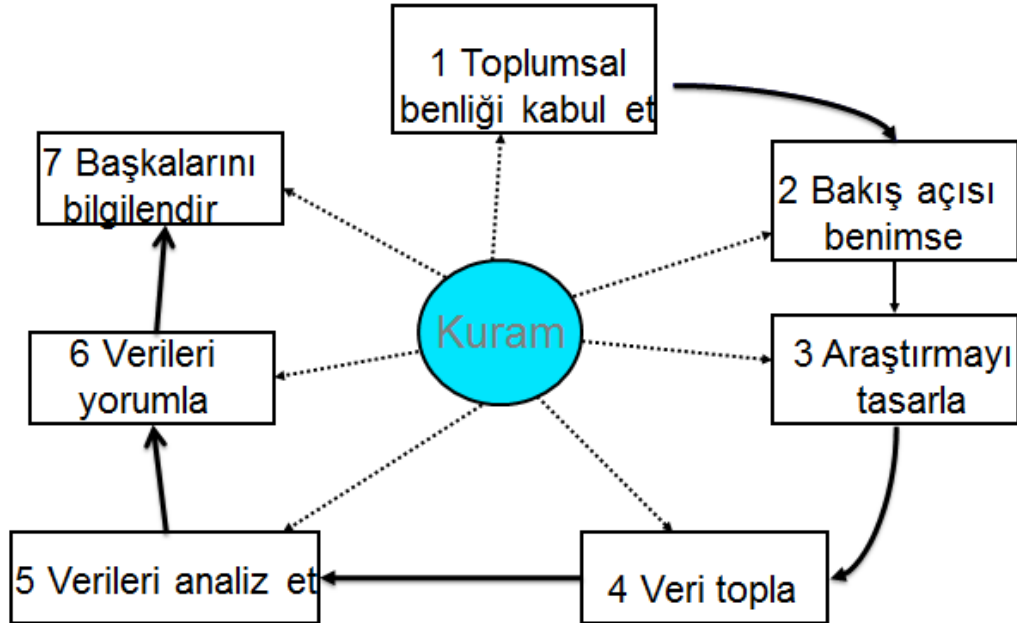
NİTEL ARAşTIRMA YÖNTEMİ

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Bir başka ifadeyle kelimeler yada gözlemler gibi ölçülmesi zor olan nitelikler üzerine odaklanan ve niteliklerin yorumlanmasına ve çözümlenmesine dayanan bir araştırma türüdür. Nitel araştırmanın şu özellikleri ihtiva ettiği söylenebilir:

- doğal ortama duyarlık
- araştırmacının katılımcı rolü
- bütüncül yaklaşım
- algıların ortaya konması
- araştırma deseninde esneklik
- nitel veri elde etmedir.

Nitel araştırmalarda hedeflenen temel husus, insanların doğal ortamlarında günlük yaşamlarını sürdürürken incelenmesidir. Bu açıdan bakıldığında insanların nasıl yaşadıklarını, nasıl konuştuklarını, nasıl davrandıklarını ve neye nasıl tepki gösterdiklerini; kurumların faaliyetlerini ve işlerliğini, sosyal hareketleri ve karşılıklı ilişkileri vb. anlamaya çalışma çabasının nitel araştırmaların kapsamına girdiği söylenebilir.

Nitel araştırmaların şu aşamaları izleyerek şekillendiği görülür:

NİCEL VE NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN MUKAYESESİ

Her ikisini maddeler halinde Şu Şekilde karŐılaŐtırmak ve böylece de tanımlamak mŐmkŐndŐr: (Yıldırım & Şimşek, 1999: 29)

- a) Nicel araştırma yŐntemlerinde gerçeklik nesnel iken, nitel araştırma yŐntemlerinde gerçeklik birileri tarafından ve bir Şekilde oluşturulur.
- b) Nicel araştırmada asıl olan yöntemdir. Buna karşın nitel araştırmada çalışılan durum, asıldır.
- c) Nicel araştırmada değişkenler kesin sınırlarıyla saptanabilmekte ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler ŐlçŐlebilmektedir. Nitel araştırmada ise değişkenler karmaşık ve iç içe geçmiştir. Bunlar arasındaki ilişkileri Ölçmek zordur.
- d) Araştırmacı nicel araştırmada olay ve olgulara dışarıdan bakar ve nesnel bir tavır geliŐtirirken, nitel araştırmada olay ve olguları yakından izler ve katılımcı bir tavır geliştirir.
- e) Genelleme, tahmin ve nedensellik ilişkisini açıklama nicel araştırmada esas iken, nitel araştırmada derinlemesine betimleme, yorumlama ve aktörlerin perspektiflerini anlama söz konusudur.
- f) Nicel araştırma kuram ve denence ile başlar. Nitel araştırma ise tam tersine kuram ve denence ile son bulur.
- g) Deney, manipŐlasyon ve kontrol nicel araştırmanın yaklaşım tarzını oluştururken, nitel araştırma ise kendi bŐtŐnlŐĐŐ içinde ve doğaldır.
- h) Nicel araştırma standardize edilmiş veri toplama araçları kullanırken, nitel araştırmada ise araştırmacının kendisinin veri toplama aracı olması durumu vardır.
- i) Nicel araştırma parçaların analizi ile ilgilenir. Bunun sonunda da Önce uzlaşma ve norm arayışı içerisine girer ve ardından da verinin sayısal göstergelere indirgenmesi çabasındadır. Bunun tam tersi olarak, nitel araştırma yöntemleri ise, ŐrŐntŐlerin ortaya çıkarılmasını ŐngŐrŐr. Sonunda da çokluluk ve farklılık aranan esas husus olur. Verinin bŐtŐn derinlik ve zenginliği içinde betimlenmesi ile ilgilenir.

	Nicel Araştırma Yöntemi	Nitel Araştırma Yöntemi
İLGİLİ TERİM	Deneysel, sağlam veri, dışarıdan/nesnel bakış, görgül, pozitivist, sosyal gerçekler, istatistik, bilimsel yöntem	Doküman, belge, alan çalışması, zayıf veri, sembolik etkileşim, içeriden öznel bakış açısı, betimsel, katılımcı gözlem, Chicago okulu, yaşam tarihi, durum çalışması, anlatı, öykü, yorumlama
İLGİLİ ANAHTAR KAVRAMLAR	Değişken, sayısallaştırma, hipotez, geçerlik, istatistiksel anlamlılık, yineleme, tahmin	Anlam, ortak anlam, durumu betimleme, günlük yaşam, uzlaşarak karar verme, anlayış, süreç, duruma uygun amaçlar, sosyal yapı, temellendirilmiş kuram
KURAMSAL TEMELLER	Yapısal işlevselcilik, realizm, pozitivism, mantıksal deneycilik, sistem kuramı	Sembolik etkileşim, etnometodoloji, kültür, idealizm
AKADEMİK TEMELLER	Psikoloji, ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi	Sosyoloji, tarih, antropoloji
AMAÇLAR	Kuramı deneme, gerçekleri saptama, istatistiksel betimleme, değişkenler arasındaki ilişkiyi gösterme, tahmin	Duyarlı kavramlar geliştirme, çoklu gerçeklikleri betimleme, temellendirilmiş kuram oluşturma, anlayış geliştirme
DESEN	Yapılandırılmış, önceden belirlenmiş, formal, yapılacak işlerin ayrıntılı planlaması	Gelişen, esnek, nasıl devam edeceğine ilişkin genel önsezi
ARAŞTIRMA ÖNERİSİ YAZMA	Geniş, odak noktası ayrıntılı ve özel, süreçler ayrıntılı ve özel, alanyazını eksiksiz tarama, verileri toplamadan önce yazma, hipotezler belirtme	Kısa, spekülatif, çalışılacak alanlarla ilgili öneriler olabilir, sıklıkla bazı veriler toplandıktan sonra yazılır, alanyazın taraması çok geniş değildir, yaklaşımının genel açıklaması

	Nicel Araştırma Yöntemi	Nitel Araştırma Yöntemi
VERİ	Nicel, ölçülebilir kodlama, sayılar, ölçümler, işlevselleştirilmiş değişkenler, istatistik	Betimsel, kişisel dokümanlar, alan notları, fotoğraflar, insanların anlatıları, resmi belgeler ve diğer eserler
ÖRNEKLEM	Büyük, tabakalı, kontrol grubu, kesin, rastgele seçme, ilgisiz değişkenlerin kontrolü	Küçük, temsil gücü olmayan, kuramsal örnekleme, kartopu örnekleme, amaçlı örnekleme
TEKNİKLER YÖNTEMLER	Deneysel, anket araştırmaları, yapılandırılmış görüşme, yarı deneysel veya yapılandırılmış gözlem	Gözlem, katılımcı gözlem, çeşitli dokümanları gözden geçirme, açık uçlu görüşmeler, birincil kişilerin açıklamaları
VERİ KAYNAKLARIYLA İLİŞKİLER	Tarafsızlık, kısa süreli ilişki, mesafeli, denek-araştırmacı, sınırlandırılmış ilişki	Empati, dürüstlüğe vurgu, eşitlik, arkadaş olarak katılımcı, yoğun temas
ARAÇ GEREÇLER	Envanterler, anketler, indeksler, bilgisayar, ölçekler, test puanları	Ses kaydedici, kayıtların dökümü, bilgisayar
VERİ ANALİZİ	Tümdengelim, toplanan verilerin sonucunda ortaya çıkar, istatistiksel	Sürekli, modeller, temalar, kavramlar, tümevarım, analitik tümevarımsal, sabit karşılaştırmalı yöntem
SORUNLAR	Diğer değişkenlerin kontrolü, nesneleştirme, öne çıkarma, geçerlik	Çok fazla zaman alır, veri azaltma zorlukları, güvenilirlik, standart olmayan süreçler, büyük katılımcıların olduğu çalışmaların zorlukları

Sonuç olarak şunu söylemek mümkün: Beşeri bilimlerin bağımsızlığı, onların statüsünün kendilerine özgü bir mantığa göre incelenmesini lüzumlu kılar. Bilimin sırf umumi ile ilgilendiğini sanmak hata olur. Tekilin ve ferdinin

tahlili ve yeniden inşası da bilimin konusudur. Ne beriki ne de öteki durumda bilim gerçeğin saf röprodüksiyonu veya kopyası değildir, fakat kavramlarla yeniden inşasıdır. Bilimin bu temel karakteristiğine saygı içinde bilimsel bilgi iki yön takip eder. Biri, umumi kanunların araştırılmasına doğru yönelmiş olan, tabiatla ilgili yön; diğeri de tekilin tetkikine doğru yönelmiş olan tarihi yön. Her iki usul de meşrudur. Ve birinin diğesine nazaran kesin olarak üstün veya geçerli olduğu iddia edilemez. O halde her birinin mantığını bir sahte metodolojik ortodoksi perdesi altında aynileştirmeyi denemeksizin incelemek gerekir. (Freund, 1991: 66)

Özet

OLGUCU & TARİHSELÇİ MUKAYESESİ

	OLGUCU YAKLAŞIM	TARİHSELÇİ YAKLAŞIM
VARSAYIMLAR	<ul style="list-style-type: none"> ✓ sosyal olgular nesnel bir gerçekliğe sahiptir ✓ değişkenler tanımlanabilir ve ilişkiler ölçülebilir 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ gerçeklik sosyal olarak oluşturulur ✓ değişkenler karmaşık, bağlantılı ve zor ölçülebilir
ARAŞTIRMANIN AMACI	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Genellenebilirlik ✓ nedensel açıklamalar ✓ tahmin 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Bağlamlaştırma ✓ Anlama ✓ yorumlama
ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI	<ul style="list-style-type: none"> ✓ varayım ve kuram ile başlar. ✓ formal ölçme araçları kullanılır. ✓ Deneyseldir ✓ Tümdengelimcidir ✓ bileşen analizi ✓ normu arar ve araştırır ✓ veriler sayısal göstergelere indirgenir ✓ rapor kısa ve öz yazılır 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ varsayım ve kuram ile sonuçlanabilir ✓ araştırmacı araçtır ✓ Doğaldır ✓ Tümevarımcıdır ✓ örüntüler araştırılır ✓ çoğulculuk ve karmaşıklık aranır ✓ sayılaştırma sınırlıdır ✓ rapor ayrıntılı yazılır
ARAŞTIRMACININ ROLÜ	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tarafsızlık ✓ nesnel betimleme 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ bireysel ilgi ✓ empatik anlama

NİCEL & NİTEL MUKAYESESİ

NİCEL	NİTEL
✓ gerçeklik nesnelidir.	✓ gerçeklik birileri tarafından ve bir şekilde oluşturulur.
✓ asıl olan yöntemdir.	✓ çalışılan durum, asıldır.
✓ değişkenler kesin sınırlarıyla saptanabilmekte ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler ölçülebilmektedir.	✓ değişkenler karmaşık ve iç içe geçmiştir. Bunlar arasındaki ilişkileri ölçmek zordur.
✓ Araştırmacı olay ve olgulara dışarıdan bakar ve nesnel bir tavır geliştirir	✓ olay ve olguları yakından izler ve katılımcı bir tavır geliştirir.
✓ Genelleme, tahmin ve nedensellik ilişkisini açıklama esastır	✓ derinlemesine betimleme, yorumlama ve aktörlerin perspektiflerini anlama söz konusudur
✓ kuram ve denence ile başlar.	✓ kuram ve denence ile son bulur.
✓ Deney, manipülasyon ve kontrol nicel araştırmanın yaklaşım tarzını oluşturur	✓ nitel araştırma ise kendi bütünlüğü içinde ve doğaldır
✓ standardize edilmiş veri toplama araçları kullanır	✓ araştırmacının kendisinin veri toplama aracı olması durumu vardır
✓ parçaların analizi ile ilgilenir. Bunun sonunda da önce uzlaşma ve norm arayışı içerisine girer ve ardından da verinin sayısal göstergelere indirgenmesi çabasıdır.	✓ örüntülerin ortaya çıkarılmasını öngörür. Sonunda da çöklülük ve farklılık aranan esas husus olur. Verinin bütün derinlik ve zenginliği içinde betimlenmesi ile ilgilenir

GÖZDEN GEÇİR

1. Bilimle ilişkili temel kavramlar nelerdir?
2. Bilim ve Zihniyet arasında ne tür bir ilişki söz konusudur?
3. Olgucu bilim anlayışı ve genel özellikleri nelerdir?
4. Tarihselci Bilim Anlayışı ve genel özellikleri nelerdir?
5. Tarihselci Bilim anlayışı için başka hangi kavramlar ve ne amaçla kullanılmaktadır?
6. Bilim anlayışları ile yönteme dair kabuller arasında ne tür bir ilişki söz konusudur?
7. Yöntem farklılaşması ve bunların uzlaştırılabilir olup olmadıkları bağlamında neler söylenebilir?
8. Nicel ve nitel yöntemler arasındaki farklar nelerdir?

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. (1987), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- Arslan, H. (2002), *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, İstanbul.
- Birand, K. (1998), *Kamuran Birand Külliyesi*, Ankara.
- Chalmers, A. (1990), *Bilim Dedikleri*, (çev. H. Arslan), Ankara
- Demir, Ö. & Acar, M. (1992), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul
- Dilthey, W. (1999), *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, (çev. D. Özlem), İstanbul.
- Duralı, T., *Felsefe-Bilime Giriş*, Ankara
- Duru, C. (1990), *Bilgi Toplumu*, Ankara
- Freund, J. (1991), *Beşeri Bilim Teorileri*, (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara
- Gülbenkian Komisyonu (2000), *Sosyal Bilimleri Açın*, İstanbul
- Hekman, S. (1999), *Bilgi Sosyolojisi* (çev. H. Arslan-B. Balkız), İstanbul.
- Hunt, E. F. (1961), *Social Science*, New York.
- Kaptan, S. (1977), *Bilimsel Araştırma Teknikleri*, Ankara.
- Özlem, D. (1998), "Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul.
- Özlem, D. (2000), *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul.
- Özlem, D. (2001), *Tarih Felsefesi*, Ankara.
- Poincare, H. (1964), *Bilim ve Metot*, (çev. Hamdi Ragıp Atademir), İstanbul.
- Rickman, H. P. (1991), *Anlama ve İnsan Bilimleri*, (çev. M. Dağ), Ankara
- Türkdoğan, O. (1995), *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1972), *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara
- Weber, M. (1993), *Sosyoloji Yazıları*, (çev. T. Parla), İstanbul.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (1999), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara.
- Yıldırım, C. (1979), *Bilim Felsefesi*, İstanbul

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi olgucu bilim anlayışının özellikleri arasında yer almaz?

- a) Evren mekaniktir.
- b) Gelecek ve yön bellidir.
- c) Nesnellik zorunludur.
- d) Gerçeklik karmaşıktır.
- e) Değişim birikimseldir.

2. aşağıdakilerden hangisi tarihselci bilim anlayışının özellikleri arasında yer almaz?

- a) Heterarşik bir düzen söz konusudur.
- b) Evrende her şey birbiri ile ilintilidir.
- c) Evrende karşılıklı nedensellik bulunmaktadır.
- d) Bir şey, parçalarının toplamıdır.
- e) Düzensizlikten düzen doğabilmektedir.

3. Aşağıdakilerden hangisi tarihselci bilim anlayışı çerçevesinde kullanılan kavramlar arasında yer almaz?

- a) Tin bilimi
- b) Evrenselci bilim
- c) Beşeri bilim
- d) Kültür bilimi
- e) Sosyal bilim

4. Nitel bir araştırmada aşağıdakilerden hangisinin olması beklenemez?

- a) Araştırmacının tarafsızlığı
- b) Bütüncül yaklaşım
- c) Araştırma deseninde esneklik
- d) Doğal ortama duyarlılık
- e) Algıların ortaya konması

CEVAPLAR:

1 D, 2 D, 3 B, 4 A